

PSYCHOLOGIE NÁBOŽENSTVÍ

5. Náboženství jako sociální fenomén. Fundamentalismus

Tato prezentace je určena výhradně pro studenty
Psychologického ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity
a není dovoleno ji veřejně šířit.

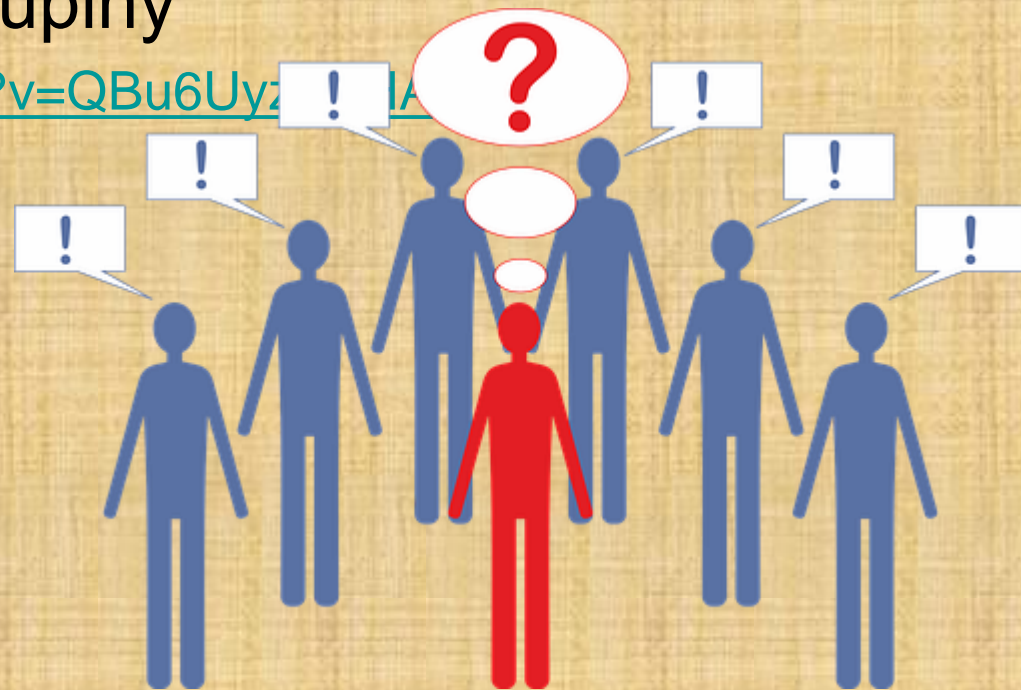
PhDr. Pavel Moravec, PhD

Náboženství a předsudky

Předsudky (Graf et al., 2015)

- Negativní hodnocení členů jiné skupiny založené na **chybné generalizaci**
- **Např. Italové jsou chaotiční, gayové jsou zženštilí**
- Předsudky nejsou primárně založeny na negativních postojích k členům jiné skupiny, ale spíše na preferenci vlastní skupiny
- <https://www.youtube.com/watch?v=QBu6Uyz...>

Intrinsická a extrinsická religiozita

(Allport & Ross, 1967, in Nielsen et al., 2015)

- **Intrinsická religiozita** – náboženství je vedoucí silou v životě jedince
- **Extrinsická religiozita** – náboženství jedním ze zdrojů úlevy a ochrany (jeden z mnoha zdrojů)
- Očekávalo se bipolární kontinuum
- Zjistilo se, že:
 - Lidé, kteří skórovali vysoce na obou škálách, měli tendenci vytvářet předsudky
 - Lidé, kteří skórovali vysoce pouze ve škále intrinsické religiozity, neměli sklony vytvářet předsudky

Quest scale (Nielsen et al., 2015)

- Intrinsická religiozita neobsahovala rozměr růstu ke zralosti
- Batson (1976) dodal třetí dimenzi – **Quest scale**
- Quest scale je nezávislá na I – E religiozitě
- Quest scale měří postoje k náboženství charakteristické trvalou otevřeností k hledání bez tendence se v tomto hledání zastavit.
- Quest scale silně souvisí s otevřeností vůči zkušenosti a s nízkou tendencí vytvářet předsudky

Náboženství a předsudky (Hood et al., 2009)

- Je třeba rozlišovat **zakázané předsudky** (např. rasové) x **nezakázané** (např. vůči LGBT)
- Intrinsická víra negativně korelovala se zakázanými předsudky, ale pozitivně s nezakázanými předsudky
- **Q scale negativně korelovala s oběma typy předsudků** (Duck & Hunsberger, 1999)

Náboženství a předsudky (Hood et al., 2009)

- **Členové určité skupiny vytvářejí předsudky vůči členům jiných skupin**
- Lidé mají potřebu pozitivního sebehodnocení
- Pokud někdo věří, že jeho náboženství je zdrojem absolutní pravdy, může jej to vézt k vytváření předsudků vůči členům jiných náboženství (která jsou tak vnímaná jako horší)
- Lidé s vysokými skóry na Quest scale měli menší tendenci předsudky vytvářet

Náboženství a předsudky (Hood et al., 2009)

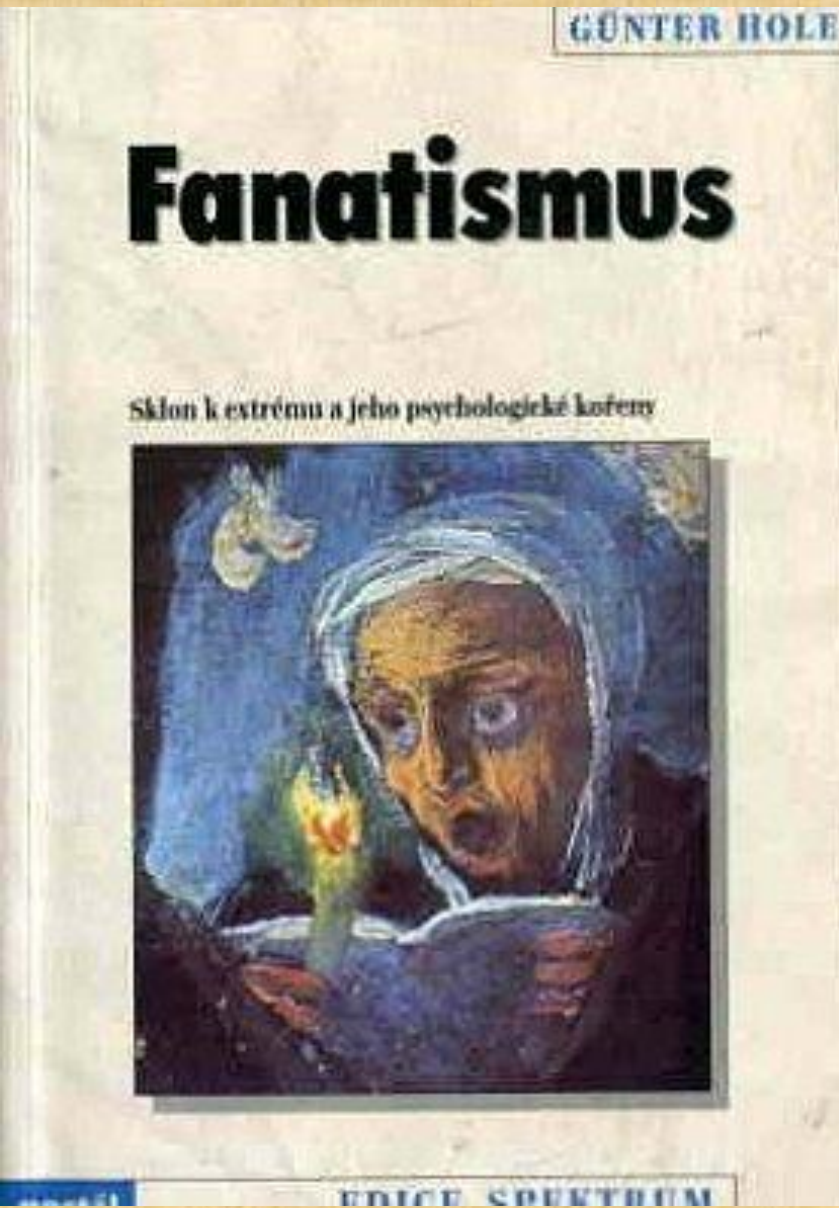
- Soutěživost s jinými skupinami kvůli omezeným zdrojům může být dalším důvodem k napětí mezi skupinami a tendencí k vytváření předsudků
- Např. konflikty mezi různými náboženskými denominacemi (protestanti a katolíci)

Náboženský fundamentalismus

Náboženský fundamentalismus

Náboženský fundamentalismus

(Kirkpatrick, 2005, in Rowatt et al., 2015)

- Z evolučního hlediska je religiozita vedlejším produktem jiných adaptačních mechanismů
- Pomáhá udržovat aliance vedoucí ke spolupráci mezi lidmi sdílejícími stejnou víru
- Věřoučná pravidla a náboženské praktiky pomáhají definovat
 - **vlastní skupinu:** ti, kteří je akceptují
 - **cizí skupinu:** ti, kteří pravidla a praktiky neakceptují

Fundamentalismus (Hole, 1998)

- **Globalizace, pluralismus**
vedou k akceptaci paralelních světových názorů, toleranci, svobodě
- Avšak silnější tendence k pluralismu vyvolávají obavy a tendence po jednotě
- V člověku se hlásí vnitřní potřeba zajištění vlastního fundamentu
- Ohrožená identita se pokouší o záchranu (**potřeba bezpečí** - Maslow)
- → kořen fundamentalismu

Fundamentalismus

(Hood et al., 2009)

- Předstupeň fanatismu.
- Určitá základní hodnota nesmí být zpochybňována (Bible, Korán) a musí být střežena.
- Posvátné texty jako jediný zdroj smyslu (nb jako hledání smyslu – paradigma psychologie nb)
- Vše ostatní je těmto textům podřízeno
- Výklad textu není závislý na historickém kontextu a relativitě lidského poznání
- x intertextualita – vnímání textu v souvislosti s dalšími texty
- x pravda jako proces hledání

Fundamentalismus (Hole, 1998)

Tento vnitřní postoj má potřebu:

- Bezpečí (odstranění nejistoty)
- Zakotvení (pevná opora ve fundamentu)
- Autority (podřízení se nepochybné autoritě)
- Identifikace (souhlas s ideou)
- Dokonalosti (žádné doplnění, opravy)
- Jednoduchosti (redukce komplexity na jednoduché poučky)
- **Člověk dá přednost jistotě, bezpečí, jasné mluvě**
- „Nevěra“ ve víře – předposledním věcem (Bible, církev) se dává poslední místo – nedostatek důvěry a opravdové osobní víry (Pfürtner, 1993)

Fundamentalismus (Šolc, 2013)

Čtyři organizační charakteristiky

- Vyvolená členská základna („jsme povoláni Bohem“)
- Ostré vymezení skupiny – tendence oddělovat hříšníky od spasených
- Charismatické autoritářské vedení
- Detailně propracované požadavky na chování – imitace + konformita

Náboženský fundamentalismus

- Rigidní a dogmatické pojetí víry
- Vra, že existuje pouze jedno náboženské učení které přesvědčivě obsahuje základní pravdy ohledně Boha a člověka (Altemeyer Hunsberger, 1992, p. 118, in Hood et al., 2009)
- Charakteristiky:
 - Nedostatek vědeckého kriticizmu
 - Popírání komplexity reality
 - Polarizace
 - Idealizace minulosti
 - Projekce vlastních pochybností do ostatních
 - Používání emocí

Nedostatek vědeckého kriticizmu (Hood et al., 2009)

- Fundamentalisté vnímají posvátné texty jako jediný autoritativní zdroj, kterému je vše podřízeno
- Všechny ostatní aspekty lidské zkušenosti tomuto zdroji musí být podřízeny
- Např. Bible je tak čtena bez textové kritiky a bez přihlédnutí ke kulturní podmíněnosti textu

Popření komplexity reality

- Fundamentalisté vidí jen část reality
- Vidí jen to, co chtějí vidět
- Zde se nachází základ náboženské ideologie

Popření komplexity reality

Komplexita reality (Hood et al., 2009)

- Lidé bez fundamentalistických charakteristik používají princip intertextuality
- Žádný text nemůže být čten a vykládán izolovaně bez ohledu na jiná místa téhož textu

Polarizace

- Extrémní varianta popření komplexity reality
- Pestrobarevná realita je popsána pouze ve dvou protikladných extrémech

• Teze:

My jsme radikálně věrni Bohu, takže stojíme na správné straně.

Zbytek lidí stojí na špatné straně.

Pokud chceš být na Boží straně, musíš nás následovat.

Idealizace minulosti

- Teze:
V minulosti vše fungovalo, nyní je všechno špatně.
- Minulost je iluzorně prezentována jako dokonalá a bezproblémová (Šolc, 2013)
- „Fundamentalismus je choroba víry, která se chtěla opevnit ve stínech minulosti před zneklidňující složitostí života“ (Halík, 2005, p. 32)
- Fundamentalisté v minulosti vidí jen to, co se jim hodí (méně rozvodů, více lidí v kostelech...)
- Nechtějí vidět nevýhody minulosti (chudoba, větší sociální nerovnosti, vysoká mortalita...)

Projekce vlastních pochybností do ostatních

- Fundamentalisté se na první pohled jeví jako lidé bez pochybností ve své víře
- Ve skutečnosti se jedná o lidi s obrovskými pochybnostmi
- Jejich pochybnosti jsou nepřiznané a schované v jejich nevědomí
- Fundamentalisté si své vlastní nepřiznané a nevyřešené pochybnosti promítají do druhých a tam s nimi bojují (Halík, 2005, p. 32)
- Ve skutečnosti bojují s vlastním stínem

Projekce vlastních pochybností do ostatních

- Fundamentalisté se jeví jako lidé s vysokými morálními standardy
- Ve skutečnosti si nepřiznávají vlastní selhání
- Vlastní nedokonalosti od sebe odštěpí (do nevědomí) a projektují je na ostatní
- Ve skutečnosti tak bojují s vlastním stínem
- Např. lidé bojující proti homosexuálům mají často skryté homosexuální touhy (schované ve vlastním nevědomí)

Používání emocí

- Fundamentalistické myšlenky jsou často prezentovány za doprovodu emocí, především strachu
- Další často používanou emocí je hněv, avšak v implicitní formě.
- Emoce tak zastírají racionální argumenty.

Diskuze s fundamentalisty, se kterými jsme v bližším vztahu (příbuzní, spolupracovníci...)

- Snažit se udržet kontakt.
- Snažit se být klidní.

- Používat věty jako:
 - *Podle mojí zkušenosti...*
 - *Myslím si, že...*
 - *Podívejme se na to z jiného úhlu pohledu*
 - *Mám odlišnou zkušenost.*
 - *Tohle mi není příjemné.*

- Snažit se nepřerušit vzájemný vztah.
- snažit se nepodléhat vlastním emocím.

- NEpoužívat věty jako:
 - *Nemáš pravdu.*
 - *To není možné.*
 - *Jsi fanatik.*
 - *Jsi hloupý.*
 - *Nepoužíváš mozek.*

Fanatismus (Hole, 1998)

- **Fundamentalismus** klade otázku pravdy, odůvodňuje ji a požaduje, aby byla závazná
- **Fanatismus** ji chce prosadit, sleduje absolutní cíl a prosazuje jej s brutální důsledností
- Fanatismus prosazuje fundamentalistické myšlenky nekompromisním způsobem za každou cenu
- **Trvalá neschopnost dialogu a kompromisu s jinými systémy a lidmi**, se kterými bojuje jako s vnějším nepřítelem nasazením všech prostředků v souladu s vlastním svědomím
- **Intenzita, stálost, důslednost**

Fanatismus (Hole, 1998)

- Důraz na vnitřní postoj, ne na téma nebo objekt
- Způsob zacházení s idejemi – problém není v idejích samotných (které mohou být jednostranné), ale v zacházení s nimi
- **Esenciální fanatismus** (původní smysl)
- **Indukovaný fanatismus** (infikovaný, částečný)

Fanatismus (Hole, 1998)

Esenciální fanatismus

- **Není primárně ovlivněn jinou osobností nebo hnutím (jednalo by se o indukovaný f.)**
- **V osobnostní struktuře jedince jsou přítomny sklony k fanatickému následování idejí jakéhokoliv druhu.**
- **Velmi malá skupina lidí.**
- **Uchvácení, houževnatost, vytrvalost (analogie s uměleckou tvůrčí energií)**
- **Schéma přítel – nepřítel.**

Fanatismus (Hole, 1998)

Indukovaný fanatismus

- Nechá se esenciálními fanatiky strhnout (nakazit)
- Esenciální fanatici by nic nesvedli, kdyby neměli následovníky v podobě indukovaných fanatiků.
- Individua s nejasnými hranicemi osobnosti
- Sklony k regresi a projektivní identifikaci s vůdci
- V dětství byli zvyklí na rozkazy - „radost“ z podřízení“ (Fromm: únik ze svobody)
- Nasedají na vůdce jako železné piliny na magnet

Typy fanatiků (Hole, 1998)

Esenciální typy

- **Průbojný expanzivní ideový fanatik** – posedlý ideálem
- **Aktivní fanatik bojující o vlastní zájem** – výchozím bodem je jeho nedostatečné sebehodnocení (hyperkompenzace)
- **Tichý introvertní fanatik z přesvědčení** – zaměstnaný sám sebou, nepotřebuje následovníky

Typy fanatiků (Hole, 1998)

Indukované typy

- **Neurčitý skupinový fanatik** – nemá jasnou představu o zastávaných idejích; převládá emocionální identifikace se skupinou, tendence k agresivitě
- **Konformní závislý fanatik** – není schopný vlastních myšlenek (ani fanatického druhu), závislost na autoritě
- Smíšené formy

Charakteristiky fanatiků

(Hole, 1998)

Kognitivní úroveň

- Odmítání kompromisu, absolutní platnost zastávané myšlenky (postoj buď a nebo, dobrý x zlý)
- Zjednodušování souvislostí (vyloučení rozporů)
 - nejedná se však o problém inteligence
- Potřeba být obklopen světem nepřátel

Charakteristiky fanatiků

(Hole, 1998)

Emoční úroveň

- Potíže s prožíváním emocí
- Chybí jim empatie – proto ani nemohou pochopit, jak ostatní lidé jejich fanatickým chováním trpí
- Chlad v mezilidských vztazích doprovázený silnou afektivitou vůči ideálům (milují myšlenky více než lidi)
- Prosazení vlastní myšlenky násilím
- Narušený vztah k vlastnímu tělu (přílišná tvrdost)

Charakteristiky fanatiků

(Hole, 1998)

Agrese

- Při aktuálním násilí lze těžko odlišit, co je způsobené fanatismem a co jiným stránkám osobnosti
- Fanatismus je vstupní branou pro pudy nacházející se v našem stínu
- Nedaří-li se vlastní problém (např. pochybnosti) zpracovat, směřuje nahromaděná energie ven
- Analogie s obtížnou sociální situací – proměna vlastního utrpení směrem k projektivní nenávisti
(Richter, 1979)

Charakteristiky fanatiků

(Hole, 1998)

Osobnostní struktury

- **Hysterická** – oddání se okamžitým podnětům (spíše výbuchy než vytrvalost)
- **Schizoidní** – fixace energie na jednom bodě (jen jeden možný životní postoj)
- **Obsedantní** – vnitřní nátlak, že dotyčná osoba něco musí (sklon k doslovnému znění, doslovné věrnosti). Paradoxně tak pečlivostí dosahuje vnitřní svobody.

Charakteristiky fanatiků

(Hole, 1998)

Psychodynamická úroveň – hyperkompenzace

- Fanatik vnímá vlastní nedokonalosti, které se mu však nehodí do jeho sebeobrazu.
- Nedokonalost nahrazuje identifikací s ideálem a intenzivní snahou o jeho dosažení
- Pochybnost je vytěsňována všemi prostředky
- Jung: fanatismus = hyperkompenzovaná pochybnost

Dynamika fanatismu

(Hole, 1998)

Sugesce tématu

- Práce nevědomí
- **Psychické epidemie**
 - abnormální jevy spuštěné určitou událostí, které jsou pro vnějšího pozorovatele nepochopitelné, nastává kolektivní posilování patologického jednání

Dynamika fanatismu

(Hole, 1998)

Identifikace s ideálem

- Zaujetí vysokými ideály
- Narcistní identifikace s ideálem způsobená nespokojeností s vlastní životní situací (hyperkompenzace)
- Identifikace s božskou mocí

Dynamika fanatismu

(Hole, 1998)

Náboženské vzrušení

- Uchvácení, ohromení, extáze
- „Bůh s námi“
- Boží věc je absolutní věc
- Závislost na svatosti – strach, že bychom o ni mohli přijít, plodí silné emoce, především hněv

Dynamika fanatismu

(Hole, 1998)

- Hlavním rysem je ztráta schopnosti vnímat omezenou platnost ideálu (ztráta míry)
- Dochází k absolutizaci jediné hodnoty (spravedlnost, poslušnost, čistota), která bývá radikálně prosazována v každé situaci bez přihlédnutí k jiným hodnotám (respekt, porozumění...)
- Vznikají nespelnitelné požadavky
 - deprese a(nebo) rezignace
 - radikální uskutečňování ideálu za každou cenu

Politický fanatismus

(Hole, 1998)

- Začal existovat až po oddělení náboženství a společenského systému (od francouzské revoluce)
- V psychologickém smyslu má v sobě mnoho společného s náboženským fanatismem: snaha o „lepší svět“
- Jsou tím více propojené, čím více mají ideály náboženskou kvalitu (i na nevědomé rovině)
- Svatá válka
- Vůdce jako vzor

Politický fanatismus

(Hole, 1998)

- Je reakcí na špatnou sociální situaci (nezaměstnanost, strach z budoucnosti, ztráta smyslu), nedostatečný pocit vlastní hodnoty
- Akceptace extremistickou skupinou dává pocit zakořenění a umožňuje narcistický zážitek vlastní velikosti
- Nadšení „vysokým cílem“ – etnicky čistá země, pořádek

Right-Wing Authoritarianism (Rowatt et al., 2015)

- RWA hlásá, že lidé by měli dodržovat sociální normy a podřizovat se legitimním autoritám
- RWA ospravedlňuje používání agrese proti lidem, kteří překračují zákony nebo společenské konvence
- RWA je kombinací tří aspektů:
 - konvencionalismus
 - podřízení se autoritě
 - autoritářské užívání agrese

Škála RWA (Rowatt et al., 2015)

- 30-ti položková sebeposuzovací škála
- Příklady:
 - *To, co naše země potřebuje nejvíce, je silný a odhodlaný vůdce, který porazí zlo a dovede nás zpět na správnou cestu (subškála agrese)*
 - *To, co naše země nejvíce potřebuje, je disciplína, kdy všichni v jednotě následují našeho lídra (subškála submise)*
 - *Každý má právo na vlastní životní styl, náboženské přesvědčení a sexuální preference, i kdyby je to odlišovalo od ostatních subškála konvencionalismus, REV)*

Right-Wing Authoritarianism (Rowatt et al., 2015)

- RWA predikoval tendenci vytvářet předsudky vůči nebezpečným skupinám (kriminálníci, drogoví dealeri)
- RWA predikoval tendenci vytvářet předsudky vůči nonkonformním skupinám (prostitutky, gay aktivisté) (Asbrock et al., 2018)
- RWA koreloval s veřejným odsuzováním gayů a leseb (Stefurak et al., 2010)
- Sexuální předsudky jsou silnější u mužů než u žen (Whitley, 2009)

Práce s fanatiky (Hole, 1998)

- Zdůrazňování různých hodnot (fanatismus absolutizuje jednu z nich na úkor ostatních)
- Totéž platí o různých citátech z náboženských textů, např. z Bible
- **Fanatik řekne, že vitráž je červená. Má pravdu, ale jen částečně.**
- V křesťanství se často jedná o lidi, kteří byli osloveni aspektem výkonu a ne důrazem na lásku
- Důraz na obsah víry, ne na důvěru

Práce s fanatiky (Hole, 1998)

- Důraz na respekt k jiným názorům, svědomí člověka a jeho svobodu - to fanatik díky chybějící empatii neumí
- Odvaha k nedokonalosti
- Diferenciace oproti polarizaci
- Nedovolit absolutizaci ideálu
- Odvaha ke slabosti, nejasnosti, víceznačnosti
- Pokora, že jedinec není majitelem pravdy

Výzkum náboženského fundamentalismu

Výzkum náboženského fundamentalismu

(Rowatt et al., 2015)

- RF scale (12-ti položková sebeposuzovací škála)

You may find that you sometimes have different reactions to different parts of a statement. For example, you might very strongly disagree (“-4”) with one idea in a statement, but slightly agree (“+1”) with another idea in the same item. When this happens, please combine your reactions, and write down how you feel on balance (a “-3” in this case).

1. God has given humanity a complete, unfailing guide to happiness and salvation, which must be totally followed.
2. No single book of religious teachings contains all the intrinsic, fundamental truths about life.
3. The basic cause of evil in this world is Satan, who is still constantly and ferociously fighting against God.
4. It is more important to be a good person than to believe in God and the right religion.^a
5. There is a particular set of religious teachings in this world that are so true, you can't go any “deeper” because they are the basic, bedrock message that God has given humanity.
6. When you get right down to it, there are basically only two kinds of people in the world: the Righteous, who will be rewarded by God; and the rest, who will not.
7. Scriptures may contain general truths, but they should NOT be considered completely, literally true from beginning to end.^a
8. To lead the best, most meaningful life, one must belong to the one, fundamentally true religion.
9. “Satan” is just the name people give to their own bad impulses. There really is *no such thing* as a diabolical “Prince of Darkness” who tempts us.^a
10. Whenever science and sacred scripture conflict, *science* is probably right.^a
11. The fundamentals of God's religion should never be tampered with, or compromised with others' beliefs.
12. *All* of the religions in the world have flaws and wrong teachings. There is *no* perfectly true right religion.^a

Míra nb. fundamentalismu (Rowatt et al., 2015)

- koreluje pozitivně s tendencí pomáhat členům vlastní skupiny (Blogowska & Sargolou, 2011)
- koreluje pozitivně s tendencí degradovat členy cizích skupin a vytvářet vůči nim předsudky (Johnson et al., 2012; Rowatt et al., 2009) a být vůči nim agresivní (Blogowska & Sargolou, 2011)
- silně pozitivně koreluje s autoritářskými tendencemi (Altemeyer Hunsberger, 1992, 2004).

Náboženský fundamentalismus (Hood et al., 2009)

- Lidé s vysokou mírou nb fundamentalismu se snaží zasadit nové informace do existujícího náboženského schématu
- Lidé s nízkou mírou nb fundamentalismu mají tendenci adaptovat vlastní náboženská přesvědčení tak, aby do nich integrovali novou informaci
- Vysoká míra Quest scale souvisí rozvojem komplexity myšlení
- Lidé s vysokou mírou nb fundamentalismu se snaží spíše lpět na existujících stereotypech než by se snažili změnit vlastní náhled
- Lidé s nízkou mírou nb fundamentalismu mají tendenci myslet více komplexně a přispívají k větší toleranci

Fundamentalismus a osobnost

(Adamovová, 2006)

<http://www.psychologia.sav.sk/>

- Výzkumný vzorek $N = 180$
- Mladí slovenští aktivní křesťané, muži většinou studenti teologie, ženy řeholní sestry
- Závěry jsou reprezentativní pro generaci mladých slovenských věřících
- Výsledky nelze zobecnit na celou slovenskou populaci
- Použité metody: Škála náboženského fundamentalismu, NEO-PI-R

Fundamentalismus a osobnost

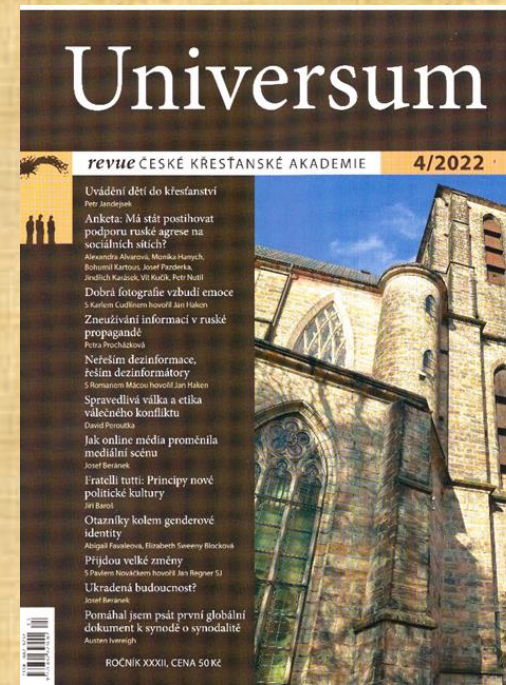
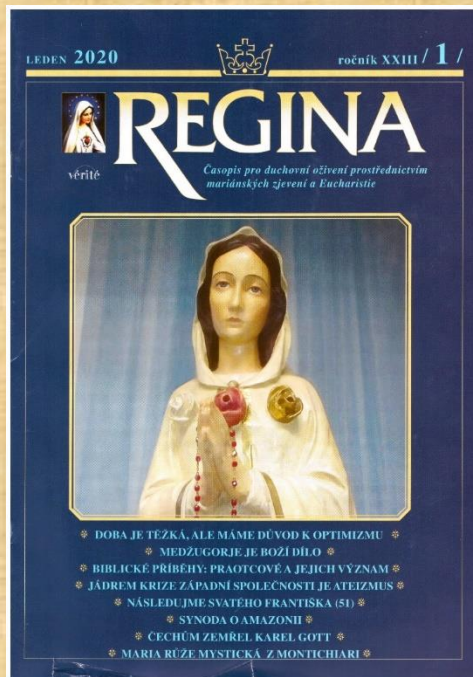
(Adamovová, 2006)

- **Otevřenost:** celkově jsou fundamentalisté méně otevření ke zkušenosti, především méně ochotní k nedogmatickému myšlení (-0,47)
- Korelace s ostatními osobnostními dimenzemi Big Five nebyly vysoké (většinou do 0,20)
- Je proto potřeba být opatrný ve stereotypních popisech osobnosti náboženského fundamentalisty

Česky nb fundamentalismus

(Moravec & Lacková, 2021; Moravec & Lacková, in review)

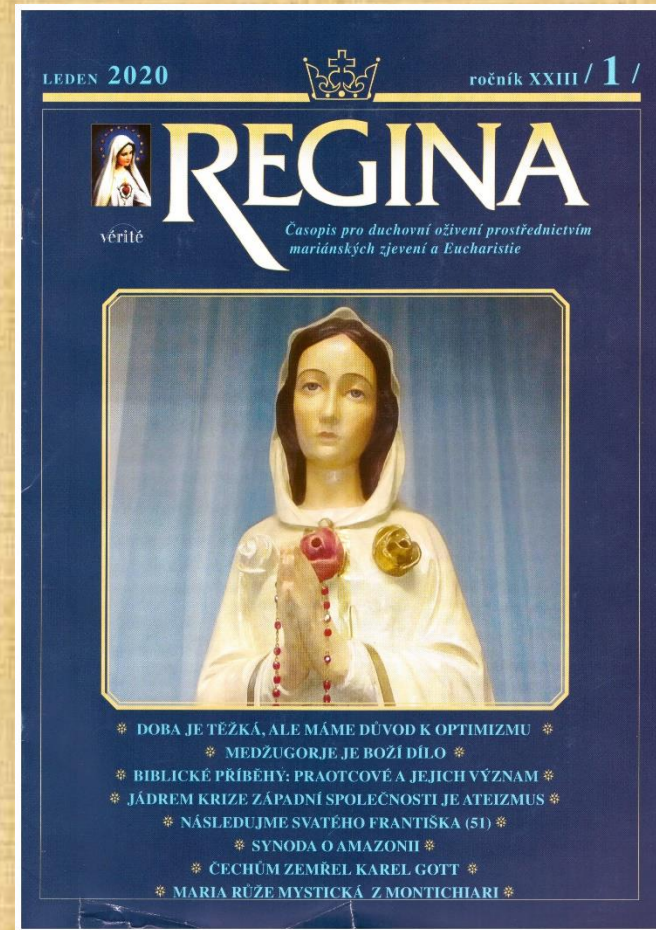
- Případová studie
- Porovnání fundamentalistického a liberálního křesťanského časopisu
- Výzkumné téma: **Postoje k nemoci Covid-19 v roce 2020**

Fundamentalistický časopis Regina

(Moravec & Lacková, 2021)

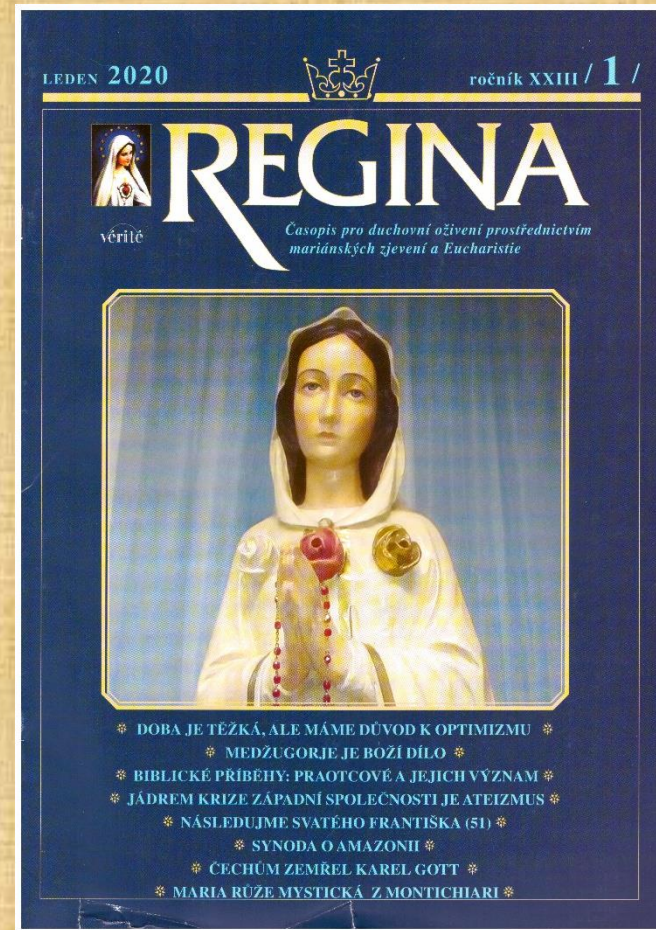
- Regina – časopis pro duchovní oživení prostřednictvím mariánských zjevení a Eucharistie
- Periodicita: čtvrtletně
- Od června 2020 vydala ČBK zákaz distribuce tohoto časopis v katolických kostelech

Fundamentalistický časopis Regina

(Moravec & Lacková, 2021)

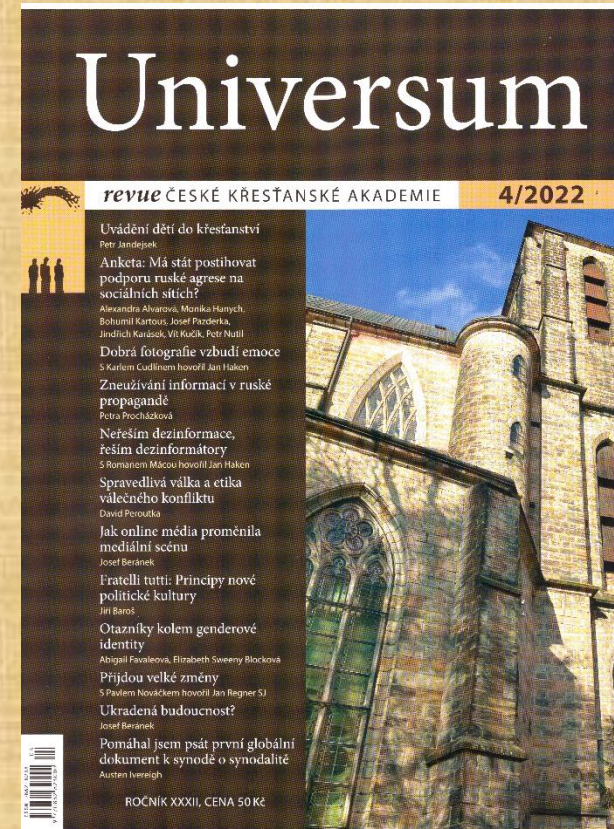
- Některé články neuváděly autora
- Články převzaté ze zahraničních zdrojů postrádaly odkazy na původní zdroje
- V časopise není uvedena redakční rada
- Pouze tištěná verze

Liberální časopis Universum

(Moravec & Lacková, in review)

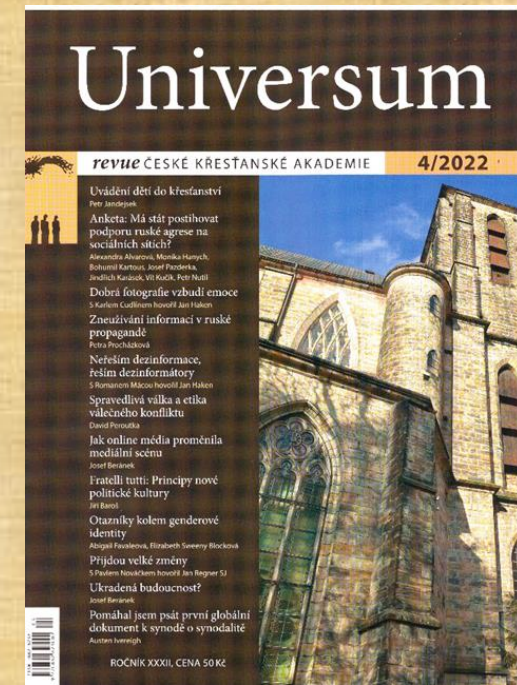
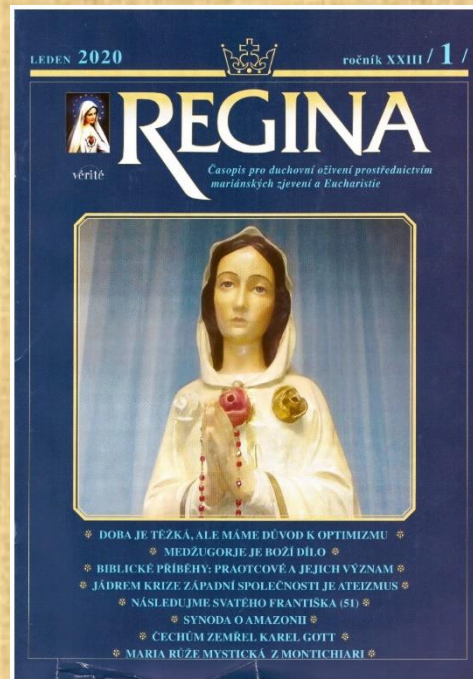
- **Universum. Revue české křesťanské akademie**
- Česká křesťanská akademie organizuje přednášky, konference či kolokvia, účastní se výzkumných projektů na poli náboženského dialogu
- Periodicita: **4x ročně**
- Všechny články uváděly jména autorů (případně překladatelů)
- Redakční rada je uvedena

Český náboženský fundamentalismus

(Moravec & Lacková, 2021; Moravec & Lacková, in review)

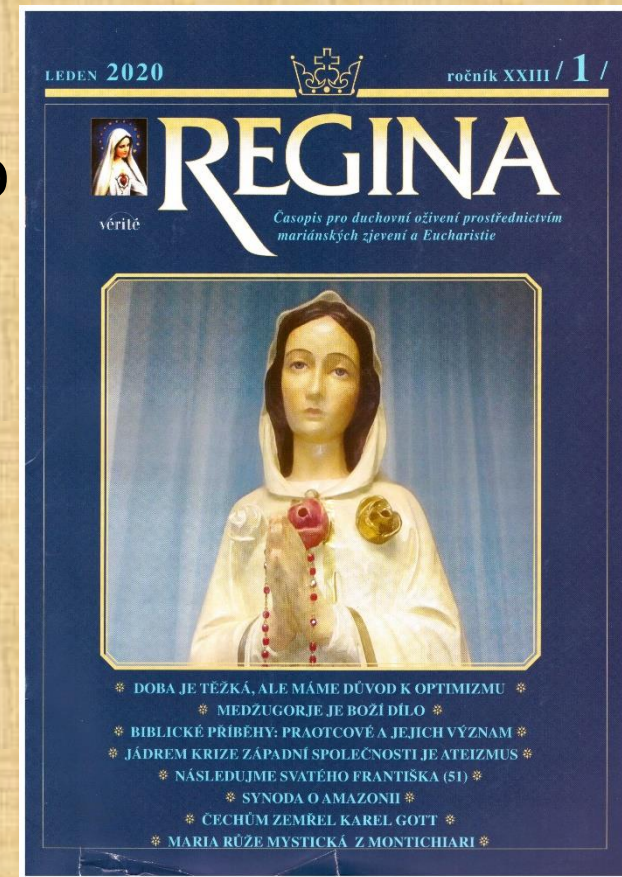
- Výzkumné téma: **Postoje k nemoci Covid-19 v roce 2020**
- Která psychologická témata vztahující se k nemoci Covid-19 se nacházejí ve výtiscích z roku 2020?
- Jak tato témata popisují situaci z psychologického hlediska?
- Metoda: Tematická analýza (Brown Clarke, 2006)

Časopis Regina (Moravec & Lacková, 2021)

Postoje k nemoci Covid-19

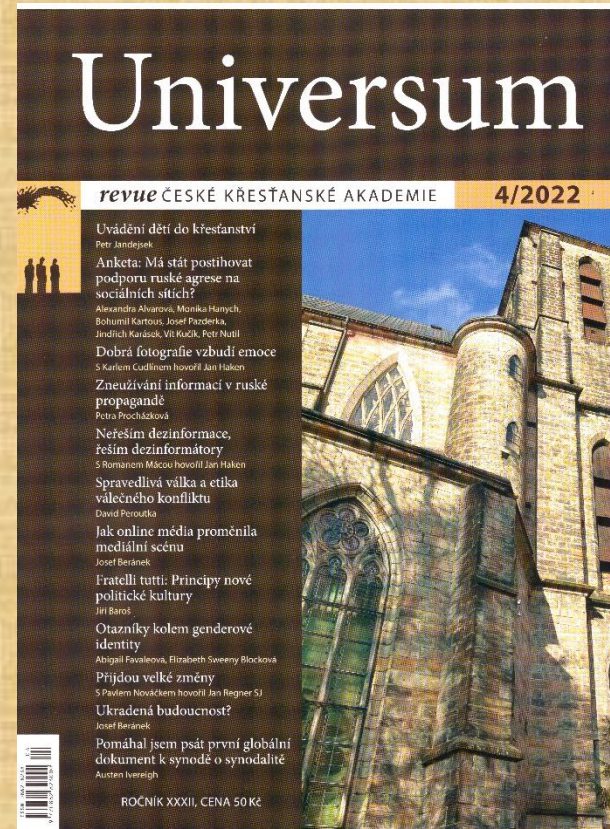
- **Trivializace** – nemoc byla nejprve bagatelizována
- **střet Dobra a Zla**
 - v pozdějších číslech
 - pandemie byla prezentována jako znamení konce světa
 - Zlý chce použít pandemii, aby nastolil nový světový řád“
 - Text varoval před očkováním, které zničí vztah dotyčného jedince s Bohem (odkazy na Zj)

Časopis **Universum** (Moravec & Lacková, in review)

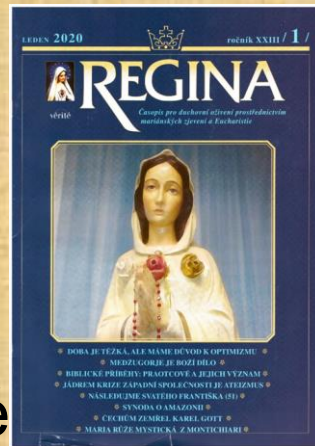
Postoje k nemoci Covid-19

- Výzva
- Hledání duchovního rozměru krize
- Solidarita
- Používání online prostoru
- Kritika neefektivního zvládnutí krize ze strany církve
- Snaha o balancování mezi různými přístupy

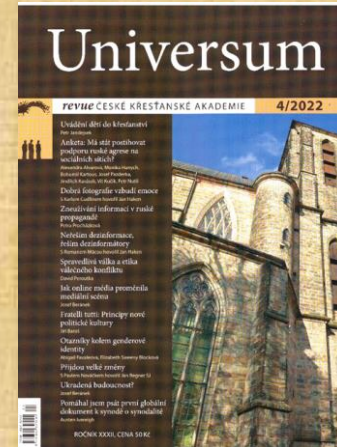

Český nb fundamentalismus

(Moravec & Lacková, 2021; Moravec & Lacková, in review)

- Texty byly plné emocí, především strachu
- Nemoc byla nejprve bagatelizována
- Později byla naopak prezentována jako střet Dobra a Zla
- Neuvedeny zdroje

- Koronavirus nebyl zmiňován v souvislosti se strachem, ale s nadějí
- Pandemie je popisována jako výzva, které je nutné čelit
- Je zdůrazněna osobní odpovědnost každého
- Časopis reflektuje to, co církve během pandemie nezvládla

Náboženství a terorismus

(Moghaddam & Warren, 2015)

- **Terorismus** – politicky motivované násilí konané za účelem dosáhnout změny
- Chceme-li pochopit náboženský terorismus, musíme dát důraz na situační kontext více než na osobnostní charakteristiky teroristů

Globalizace a identita

(Moghaddam & Warren, 2015)

- Globalizace umožňuje rychlý kontakt s jinými kulturami a tedy jinými sociálními identitami, což může vyvolávat nejistotu a strach
- Reakcí je důraz na vlastní identitu, která se vymezuje – „Ten zkažený Západ...“
- Náboženství a/nebo nacionalismus jsou primárními zdroji této vymezující se identity
- Náboženská identita nabízí stabilitu skrze obrácení se zpět „ke starým dobrým časům“, když svět byl ještě v pořádku

Globalizace a identita

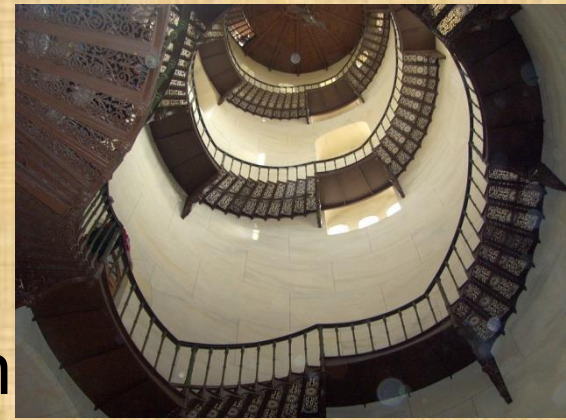
(Moghaddam & Warren, 2015)

- Otázka identity – Ne „Kdo jsem?“, ale „Ke komu náležím?“
- Motivace dosáhnout určité kolektivní identity stojí v základu procesu stávání se teroristou
- „Čistý“ Islám nabízí jasná pravidla a jasnou identitu
- „Terorismus není výsledkem práce několika psychopatů... Je to důsledek globalizace.“ (p. 645)

„Schodiště“ terorismu

(Moghaddam & Warren, 2015)

- Mnoho muslimů schvaluje protizápadní postoje, ale málokdo z nich je členem protizápadních organizací
- Jen málo členů těchto organizací se stává násilníky
- Kde nastává změna? Kde se někteří zastaví?
- Čím menší je prostor svobody pro jednotlivce v dané situaci, tím menší je role osobnostních proměnných k vysvětlení jeho jednání

„Schodiště“ terorismu

(Moghaddam & Warren, 2015)

1. patro – **frustrace**: snaha některých muslimů zlepšit své postavení naráží na společenskou realitu – nemožnost se posunout výše
2. patro – **přenos**: negativní emoce jsou směřovány ven vůči jiným nepřátelským „identitám“ – USA (křesťanství), Izrael (židovství)
3. patro – **změna morálky** z postoje „terorismus je nepřípustný“ k postoji „účel světí prostředky“
4. patro – **polarizace**: my x oni - „naším nepřítelem je zlo a proti zlu je nutné bojovat“
5. patro – **násilí**: potlačení mechanismů zabraňujícím zabíjet („proti Bohu“, „zaslouží smrt“, „Liga satanova“)

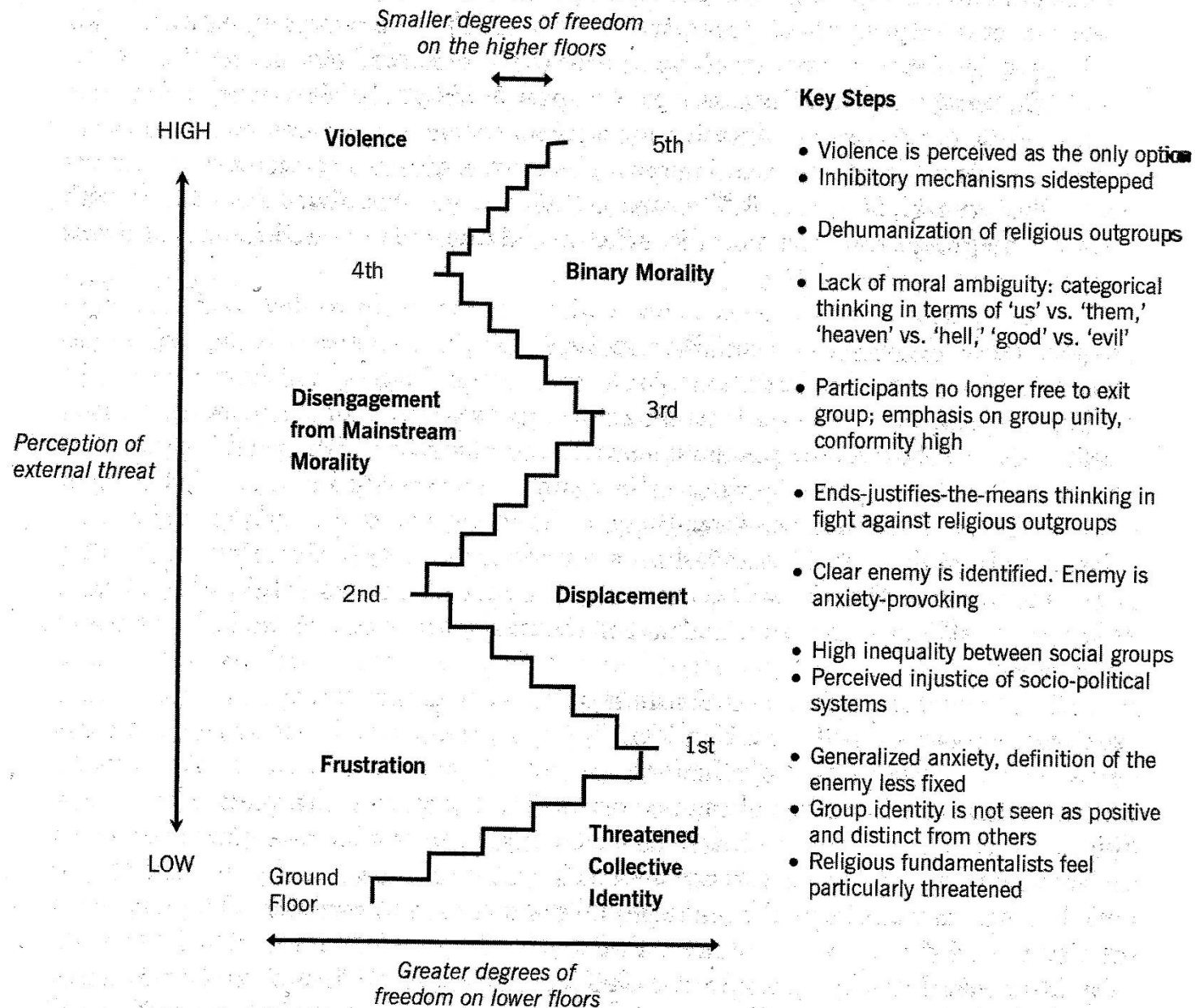

FIGURE 32.1. The staircase to terrorism with associated psychological processes on each floor.

Dynamika propagandy IS

(Králík, 2018)

- **Polarizace: rozdělení světa na dobrý a špatný** („jsi s námi, jsi dobrý – jsi s nimi, jsi špatný“)
- **Nedostatek času k přemýšlení** („blížící se konec světa“)
- **Centralizování na frustrované jedince na Západě**

„Pseudonáboženství F“ (Halík, 2020)

- Fundamentalismus, fanatismus, farizeismus
- **Selektivní účelové používání náboženské rétoriky** v rozporu s etickým jádrem těchto náboženství
- **Odpor proti historickému a hermeneutickému přístupu** k náboženství
- **Intolerance** (vlastnictví celé pravdy)
- **Spojování náboženství s mocenskými zájmy** určitých politických kruhů
- **Obsahová stránka je druhotná.** Hlavním spojovacím prvkem je emocionální náboj.

„Pseudonáboženství F“ (Halík, 2020)

- „Pseudonáboženství F“ parazituje na náboženstvích, blokuje jejich etický rozvíjí to nebezpečné, co dřímá ve „stínové stránce náboženství“

Pozitivní alternativa k „Pseudonáboženství F: náboženství jako

- škola k překonávání egoismu
- kultivace pudů (zejména agresivity)
- překonávání strachu
- podpora hodnot solidarity, spravedlnosti a mírového soužití

Teorie církevek - sekta (Niebuhr, 1929, dle Hood et al., 2009)

- **Církev**

- otevřenost
- přizpůsobují se místní kultuře
- akceptují široké spektrum lidí
- mají minimální kritéria pro členství

- **Sekty**

- výlučnost
- tendence k perfekcionismu
- menší snaha přizpůsobit se místní kultuře
- přísná kritéria pro členství
- důraz na náboženskou „čistotu“, který může vézt k podivínství

Teorie církevní – sekta (Hood et al., 2009)

- Johnson (1963): rozdíl mezi církvemi a sektami závisí na míře výlučnosti
- Církev se mohou postupně stávat sektami (pokud se začnou oddělovat od dominantní kultury) a naopak sekty se mohou postupně stávat církvemi (pokud se začnou dominantní kultuře přizpůsobovat)

Teorie církev – sekta

- Finke & Stark (2001, p. 177, dle Hood et al., 2009):
Gausova křivka rozložení náboženských organizací

Brainwashing (Hood et al., 2009)

- Techniky přesvědčování, které mohou vézt jedince k přijetí náboženských nauk, které by běžně odmítal
- **Totální kontrola a izolace** – jedinec je maximálně izolován od okolí a je zcela pod kontrolou náboženské autority
- **Fyzické oslabení** – nedostatek základních fyziologických potřeb (jídlo, spánek)
- **Zmatek a nejistota** – jedincův dosavadní koncept víry je zpochybňován
- **Vina a ponižování** – jedinci jsou vedeni pocitem viny pokud by setrvali v dosavadním chování
- **Osvobození a řešení** – jediným řešením je konverze (totální změna života)

Sekty (Štampach, 1998)

Sekta

- Radikální náboženská komunita
- Autoritářské řízení
- Nekritické čtení posvátných textů
- Uzavřenost, minimální kontakt s okolím
- Selekce informací (analogie totality)

Sekty (Vojtíšek, 2019)

Církev

- Provázanost se společností
- Otevřenost, život ve společnosti

Sekta

- Rezervovaný vztah ke společnosti
- Uzavřenost, protest proti společnosti
- „Slovem sekta většinová společnost označuje menšinovou náboženskou skupinu, jejíž učení, postoje či chování považuje za deviantní a nebezpečné“ (p. 546)
- Ve vědeckém světě se ustálil pojem **nová náboženská hnutí**

Sekty (Vojtíšek et al., 2012)

Co jedince láká do sekt?

- Vstřícnost, **ryzost**, intenzita náboženských prožitků
- Nedostatek racionalismu je kompenzován **opravdovostí**
- Sekta nabízí **jasné, stručné a zaručené odpovědi na celé spektrum otázek z kognitivní, vztahové, existenciální i vztahové oblasti**
- **Jasně odpovědi na složité otázky** umožňují zatlačit úzkost a nejistotu
- Prvotní euforie je střídána zevšedněním – to však může být vysvětlováno jako **nedostatečná oddanost**, nepřetnutí vazeb s minulostí

Sekty (Vojtíšek et al., 2012)

Kteří lidé do sekt vstupují?

- **Inteligentní lidé** (kteří mají více životních otázek)
- **Citliví a altruističtí lidé** (tíží je více zodpovědnost)
- **Studenti – z důvodu psychosociálního moratoria** (nacházejí se v životním období, kdy mají nechuť převzít na sebe plnou odpovědnost dospělých)
- **Lidé, kteří mají strach vzít život do vlastních rukou**
- **Lidé osamělí** – sekta nabízí silnou sociální oporu

Sekty (Vojtíšek et al., 2012)

Dynamika společenství sekty

- **Náročný iniciační proces** (např. Jehovisté se stávají plnohodnotnými členy až poté, co upustí od kritických otázek)
- **Ostrá hranice vůči okolí** (specifický styl oblékání, tabu krve u Jehovistů)
- **Klesá sociální vazba** s okolím mimo sektu
- **Jedinec své pochybnosti zatlačuje**
- Kognitivní disonance, potlačování pochybností (Aschův experiment)
- **Odpadlík je „obětním kozlem“**
- Pocit výlučnosti

Sekty (Vojtíšek, 2014)

Profil náboženského vůdce

- **Charisma ≠ kvalita náboženského vůdce**
- **Charisma se týká vztahu vůdce a obyčejných věřících (jedná se o interaktivní proces)**
- **Charisma = úspěšný způsob legitimizace autority**
- **Jakmile do sekty vstoupí noví členové, ostatní je „naučí“ charisma vůdce rozpoznávat**
- **Silné citové pouto vůči vůdci → následovníci do něj vkládají mimořádnou důvěru a jsou tak schopni plnit náročné úkoly**

Sekty (Vojtíšek, 2014)

Profil náboženského vůdce

- Vykazuje neochvějnou víru, že naplní své poslání
- Má dobré rétorické schopnosti a dovede tak vytvářet mýty o sobě = vyvolat pocit, že je výjimečný
- **Posílení charismatické autority:**
 - Vyžadování důkazů loajality
 - Démonizace nepřátel a umlčení konkurentů
 - Překvapivá rozhodnutí (náhlé přestěhování)
 - Izolace
 - Narušování citových vztahů obyčejných členů

Svědkové Jehovovi (Humpl, 2002)

- Vznik kolem 1880, několik (nenaplněných) předpovědí konce světa
- Totalitní způsob vedení, vyžadována naprostá oddanost vedení
- Schůzky společenství několikrát týdně
- Jednotlivá společenství se mezi sebou moc neznají
- Vlastní překlad Bible

Svědkové Jehovovi (Humpl, 2002)

- N = 101, bývalí členové z ČR
- Nejčastější vstup k SJ v době dospívání (špatná atmosféra v rodině, absence náb. výchovy, závažné životní události)
- V době aktivního členství velká důvěra ve organizaci. V případě pochybností kladla polovina respondentů vinu sobě. 84 % mělo obavu vyjádřit své pochybnosti před ostatními.
- Kazatelská činnost: touha „pomoci lidem ke spáse“, tlak ze strany organizace, strach z Božího trestu

Svědkové Jehovovi (Humpl, 2002)

- Ti, kteří odešli, byli v době aktivního členství ZO vnímáni jako nepřátelé, případně zkažení d'áblem
- Členům nikdo nebrání v kontaktu se členy jiných církví nebo nevěřícími, spíše to bylo nepsané pravidlo („upřímný křesťan by měl zvážit, jestli...“)
- Strach z posledního soudu – časté téma přednášek
- **Nejčastější důvod odchodu** – pokrytectví ve společenství, totalitní způsob chování skupiny – častější než věroučné důvody

Svědkové Jehovovi (Humpl, 2002)

- Odchod ze skupiny provázen citovým vydíráním, pomluvami
- Suicidální tendence odchozích členů, vztek na Boha
- Později snaha nevidět své bývalé členství tak negativně (racionalizace)

Sekty (Říčan & Vojtíšek, 1999)

Jak pomoci jako psycholog?

- Pomoc rodinným příslušníkům
 - Podpora, aby ještě více nepolarizovali napětí – přísné zákazy jsou kontraproduktivní
 - Povzbudit, aby dotyčnému projevovali i nadále **vstřícnost a respekt**
 - Vést rodinné příslušníky k dialogu s člověkem, který odešel do sekty, k respektu k jeho názoru
 - Teprve v atmosféře vzájemné důvěry vyjádřit své obavy
 - Vést rodinné příslušníky k uznání vlastních chyb

Sekty (Říčan & Vojtíšek, 1999)

Jak pomoci jako psycholog?

- Pomoc „navrátilcům“ ze sekt
 - Nechat „vymluvit“ všechny bolestné vzpomínky
 - Pomoci zpracovat traumata (jako u PTSD) a pomoci „odpustit sám sobě“
 - Podpora kladných vlastností jedince, hlavně pravdivosti, čestnosti, zdravého rozumu
 - Pomoci znovu navázat vztahy ve svém bezprostředním okolí, které sekta rozbila (pomoci navázat na dobu před vstupem do sekty)
 - Ukázat pozitivní aspekty členství v sektě – odpoutání se od závislosti na rodině, přijetí morálních zásad
 - Vést ke zdravé spiritualitě, ne k jejímu odmítnutí

Seznam použité literatury

- Adamovová, L. (2006). Náboženský fundamentalismus z pohledu osobnostných a kognitívnych charakteristik. In: Halama, P. Religiozita, spiritualita a osobnosť. Vybrané kapitoly z psychológie náboženstva. SAV, Bratislava
- Graf, S., Hřebíčková, M., Petrjánošová, M., & Leix, A. (2015). *Češi a jejich susedé: meziskupinové postoje a kontakt ve střední Evropě* (1st ed.). Academia.
- Halík, T. (2005). *Noc zpovědníka: paradoxy malé víry v postoptimistické době* (1st ed.). NLN, Nakladatelství Lidové noviny.
- Halík, T. (2020). *Pseudonáboženství F - příklad náboženské patologie*. Christnet. Retrieved April 22, 2023, from https://www.christnet.eu/clanky/6471/pseudonabozenstvi_f_priklad_nabozenске_patologie.url
- Hole, G. (1998). Fanatismus a jeho psychické kořeny. Portál, Praha.
- Hood, R. W., Hill, P. C., & Spilka, B. (2009). *Psychology of Religion.: An empirical Approach* (4 ed.). The Guilford Press.
- Kintlerová, T. (2000). Osobnostné charakteristiky členov siekt a kultov. *Československá psychologie*, 44 (2), 180-189.
- Králík, A. (2018). Analysis of the State Propaganda: Dabiq Magazine Case Study. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, Brno.
- Moghaddam, F. M., & Warren, Z. (2015). Religion and the Staircase to Terrorism. In R. F. Paloutzian & C. L. Park, *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality* (2nd ed., pp. 632-648). The Guilford Press.
- Moravec, P., & Lacková, L. (2021). Denial and Fear: Psychological Analysis of Covid-19 Information in a Czech Fundamentalistic Catholic Journal. *Open Theology*, 7(1), 475-490. <https://doi.org/10.1515/opth-2020-0176>
- Nielsen, M. E., Halton, A. T., & , M. J. (2015). Religiousness, Social Psychology, and Behaviour. In R. F. Paloutzian & C. L. Park, *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality* (2nd ed., pp. 312-329). The Guilford Press.
- Rowatt, W. C., Shen, M. J., LaBouff, J. P., & Gonzalez, A. (2015). Religious Fundamentalism, Right-Wing Authoritarianism, and Prejudice. In R. F. Paloutzian & C. L. Park, *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality* (2nd ed., pp. 457-475). The Guilford Press.
- Říčan, P., Vojtíšek, Z. (1999). Odborná pomoc při rozchodu se sektou (Úloha psychologie ve výstupovém poradenství). *Československá psychologie*, 43 (5), 459-464.
- Stríženec, M. (1998). Člověk a víra: Psychologia náboženstva. In: Výrost, J., Slaměník, I. (Eds). (1997). Aplikovaná sociální psychologie I. Člověk a sociální instituce. Portál, Praha.
- Šolc, V. (2013). *Ve jménu Boha: fanatismus v pojetí hlubinné psychologie* (1st ed.). Triton.
- Štampach, O. I. (1998). *Náboženství v dialogu: kritické studie na pomezí religionistiky a teologie* (1st ed.). Portál.
- Vojtíšek, Z., Dušek, P. Motl, J. (2012). Spiritualita v pomáhajících profesích. Portál, Praha.
- Vojtíšek, Z. (2019). Člověk, sekty a nová náboženská hnutí. In J. Výrost, I. Slaměník, & E. Solárová, *Sociální psychologie.: Teorie, metody, aplikace* (1st ed., pp. 546-556). Grada.

Použité obrázky

Slide nr. 19: Epochální nález archeologů v Erebuni.

<https://miloshlavka.wordpress.com/2020/09/06/epochalni-nalez-archeologu-v-erebuni/>

Slide nr. 70 a 71: Martin Višňa,

<https://www.zurnal.upol.cz/nc/zprava/clanek/tomas-halik-promluvil-o-soucasnych-promenach-nabozenstvi/>

Ostatní obrázky jsou převzaty z volně dostupné databáze Pixabay.com